

A GÁLOCSI KATOLIKUSOK SZAKRÁLIS TÁRGYRENDSZERÉNEK MEGVÁLTOZÁSA*

PUSZTAI BERTALAN

A szakrális tárgyak csoportját vizsgálva azokkal a tárgyakkal kell foglalkoznunk, amelyek a nép vallásos hitéhez, vallásos cselekedeteihez kapcsolódnak. A tárgyak ezen csoportjában tartósan és átmenetileg szakrális jelentésű tárgyakat különíthetünk el aszerint, hogy mikor és mennyi ideig hordoz szakrális jelentést az adott tárgy. Tartósan szakrális jelentésű tárgyak közé sorolhatjuk például egy katolikus falu út menti keresztjeit. Ezek az év és a nap minden szakaszában hasonló, vallásos gondolat- és cselekménysort indítanak el egy katolikus vallású emberben. Átmenetileg juthatnak szakrális funkcióhoz a lakásbelső bizonyos tárgyai, ha a házban halottat ravataloznak fel.

A szakrális jelentésű tárgyak az ember szűkebb és tágabb környezetét — vagyis azt a teret, amelyben él — szakralizálják. A szakrális tér szerkezetét azonban nem pusztán a szakrális tárgyak rendszere formálja, hanem a vizsgálat alá vett térrészlet (pl.: egy falu) lakosainak vallásos cselekményei. A szakrális tér szerkezetét tehát a szakrális tárgyak és ezek használata együttesen alakítja ki.¹

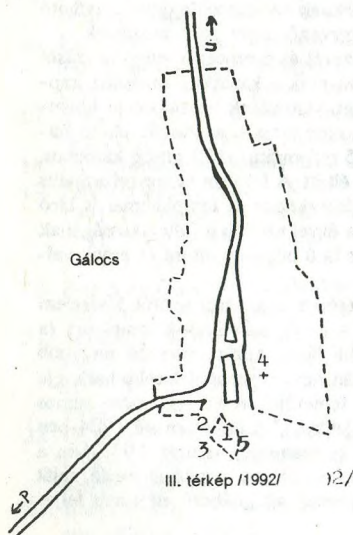
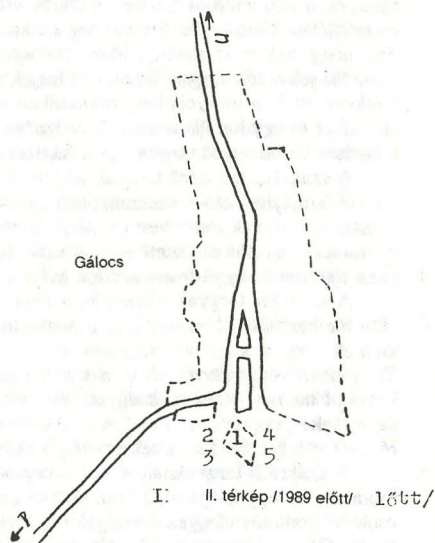
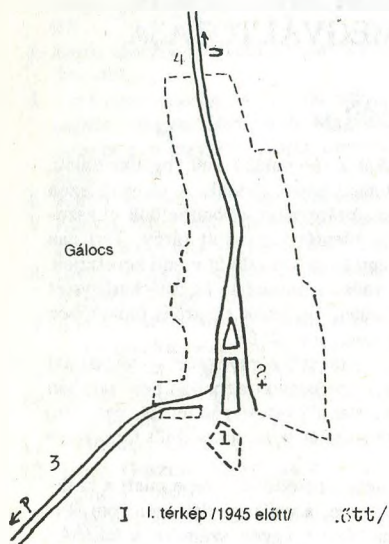
A szakrális tárgyak némelyike a népi vallásosságban betöltött szerepe miatt a szakrális tér kiemelt helye, egyfajta csomópontja lehet. Ilyen, a vallásos élet szempontjából kiemelt hely a közösség számára a falu temploma, és az egyén számára a lakóház. Településenként változó lehet a temető szerepe a vallásos életben. E három szakrális központ mellett találhatunk egyéb térszervező elemeket is: kápolnákat, kálváriákat, út menti kereszteteket, szentek szobraikat.² A katolikusok lakta házaknak az utcáról legjobban látható részére elhelyezett keresztet szintén a szakrális tér szervezőelemei közé tartoznak.

A szakrális tárgyaknak a fentiekben vázolt rendszerét és e rendszer megváltozását mutatom be egy kárpátaljai falu, Gálóc példáján. Most csak a katolikus valláshoz kapcsolódó szakrális tárgyakat vizsgálom, mert a szerkezeti változások legjobban itt követhetők. Gálóc Ungvártól délre tíz kilométerre fekszik, nem messze a szlovák-ukrán határtól. Fényes Elek szerint a XIX. század közepén 265 református, 132 görög katolikus, 88 római katolikus, 60 izraelita és 5 evangélikus lakos élt itt. A faluban ekkor református lelkész és templom is volt. A római katolikusok Dobóruszkához, a templommal is bíró görög katolikusok Palágyhoz tartoztak.³ Ma, százötven évvel később a falu lakosságának összlétszáma változatlan, az izraelita és evangélikus vallású lakosság eltűnt és egyik valásnak sincs papja.

A katolikusok szakrális tárgyainak elhelyezkedését a századfordulótól kísérelem meg figyelemmel követni. A faluban ekkor már állt a görög katolikusok temploma (a térképeken † jellel jelölve). A templomnak egy Szent János nevére szentelt nagyobb (készítési ideje ismeretlen) és 1920-tól egy Szent István nevére szentelt kisebb harangja volt. A századforduló utáni években állították a falu temetőjében az első, mára romos állapotba került keresztet (a térképeken 1-es számmal jelölve).⁴ A templom elé 1924-ben állított keresztet egy falubeli gazda (a térképeken 2-es számmal). Ezután 1937-ben a falu egyik régi görög katolikus családja állított a szomszéd faluba vezető út mellé, saját földjébe keresztet (a térképeken 3-as számmal). A második világháború előtt már telje-

* Kutatásaimhoz a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány nyújtott segítséget.

TÉRKÉPEK

Méretarány kb. 1:15000

P: Palágykomoróc

U: Ungvár

sen elterjedt szokás volt az, hogy a falu katolikus lakosai házuk utcára, néző falára, jól látható helyre keresztet tettek. (A szakrális tárgyaknak a második világháború előtti elhelyezkedését az I. térkép mutatja.)

A szakrális tárgyak ezen természetes módon kialakult rendszere állami rendelkezések miatt változott meg. A változás oka az volt, hogy Gállocs — Kárpátalja egészével együtt — a Szovjetunió része lett. Az eddigi, vallásilag közömbös környezetből a falu egy, a vallásokat rendeletileg korlátozó ország határai közé került. A görög katolikus egyház felosztása után azokat a papokat, akik nem írták alá a pravoszláv egyházzal való újraegyesülési nyilatkozatot, elhurcolták. Más ürüggyel, de hasonló sorsra jutott a római katolikus papok zöme is.

A vallásos élet szervezőinek elhurcolása után fordulta hatalom figyelme a szervező elemek, a tárgyak felé. Először a régi hagyományok nyomán legfeltűnőbb helyre állított út menti keresztek sorsa dőlt el: csak úgy maradhattak meg, ha a falu lakói áthelyezték ezeket a temetőbe. Ezzel viszont négy kereszt került a temetőbe, melyek közül háromnak itt semmi funkciója nem volt. Azok a helyek, ahol eddig állottak, viszont elveszítették a falu vallásos életében addig elfoglalt kiemelt szerepüket. Ezek után a házak utcára néző faláról tűntek el a keresztek. Amennyire egységesen lépett fel a falu katolikus lakossága az út menti keresztek megmentése érdekében (félve a számukra szent tárgyat), olyan sokféleképp oldotta meg ezeknek a kicsi kereszteknek az eltüntetését (félve a személyét érhető zaklatásoktól): volt, aki kibontotta és végleg megszüntette; volt, aki lefestette; volt, aki csak képet akasztott rá.

A folyamat befejezéseképpen 1984-ben kellett kiüríteniük a katolikus híveknek a templomukat, melyet akkor falumúzeummá alakítottak át. A templom képeit az emberek széthordták, a régi lobogókat elégették és az oltárképet (mely Máriát ábrázolja a gyermek Jézussal) a közeli Nagyláz községbe vitték, ahol nem zárták be a templomot. A templom nagyobb harangja még a háború forgatagában eltűnt, a kisebbet az ekkor a temetőben felépített haranglábba helyezték át (a térképen 5-ös számmal). Így jött létre egy, a szokványos fejlődéstől lényegesen különböző, koncentrált (temető és lakóház központú) szerkezete a szakrális tárgyak rendszerének. (A szakrális tárgyak 1945 és 1989 közötti rendszerét a II. térkép mutatja.)

Az elmúlt évek változásai nyomán újra átalakulóban van Gállocs szakrális tárgyainak rendszere. A katolikusok 1989-től újra templomuk birtokosai lettek.⁵ A templom berendezésekor előkerültek a széthordott képek és visszakerült Nagylázról az oltárkép is. Az elégetett lobogók helyett újakat készítettek Ungváron, de nem a régiek mintájára. Így most csak az oltárkép és a nagyméretű szentképek a régiek, a berendezés többi darabja újonnan készült. Három éve a temetői harangláb üresen áll, a harangnak a templomba való visszakerülésével elvesztette funkcióját, de mint egykori szakrális célú építményt, a hívek nem bontják le.

A korábban két helyszínre (temető és lakóház) visszaszorult szakrális tárgyak most újra a tér egészének alkotórészeivé kezdenek válni. A templom 1989-es visszaadása után, már az év őszén, a templombúcsúkor újrászenteltek egy keresztet, melyet a temetőből hoztak a templom elé.⁶ Ugyancsak a szakrális tárgyak eredeti rendszerének helyreállítását jelzi az, hogy a katolikusok lakta házakon újra feltűnnek a vallási hovatartozást jelző keresztek. (A szakrális tárgyak jelen helyzetét mutatja a III. térkép.)

Megvizsgálva a szakrális tárgyak rendszerének változásait Gállocson, arra a következtetésre jutottam, hogy a fent jelzett átalakulás legkevésbé a lakóházak szakrális tárgyait érintette. A faluban mára a szent saroknak semmi nyoma nem maradt, ám ennek eltűnése nem köthető az előbbieken leírt változásokhoz. A fokozatos átalakulás nyomán ma a legjellemzőbb, tartósan szakrális tárgyak a minden szobában megtalálható szentké-

pek és kereszték lettek, kisebb papírképekkel kiegészítve. Sok vászonra festett szentkép is található a faluban. Ezeket Smajda István (1922—1988) gálócsi születésű festő készítette. Képei a legtöbb lakásban kiemelt helyen vannak, ezeket becsülik a legjobban.

Áttekintve a szakrális tárgyak rendszerének megváltozását, jól követhető, hogy az 1945 előtt a falu területén egyenletesen eloszló szakrális tárgyak egy állami döntésre hogyan szorúlnak a vallásos élet két központja, a temető és a lakóház falai közé. Az 1922. évi állapot már jól mutatja, hogyan szakralizálják újra a teret az azt egykoron egységbe fogó szakrális jelentésű tárgyak.

Jegyzetek

1. A szakrális tér szerkezetéről: *Bartha Elek*: A népi vallásosság térbeli és időbeli szerkezete. (Kandidátusi értekezés tézisei) Debrecen, 1990. és uő: Térszerkezet-változások Debréte vallásos életében. In: Herman Ottó Múzeum Közleményei, 25. Miskolc, 1989. 111—114.
2. A templomon, a temetőn és a lakóházakon kívül található szakrális tárgyak döntően a katolikus valláshoz kapcsolódnak.
3. *Fényes Elek*: Magyarország' s a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. Pesten, 1837. III. 365.
4. Lehetséges, hogy azelőtt is állt már kereszt a faluban, de erre a helybeliek nem emlékeznek és tárgyi maradványai sincsenek.
5. Az állami hatóságok csak római katolikus templom működését engedélyezték, így abban a faluban, ahol már 1747 óta volt a görög katolikusoknak temploma (vö.: *Ember Győző*: A munkácsi Görög katolikus püspökség lelkészsegeinek 1747. évi összeírása. In: Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv. Budapest, 1947. 101.) ma római katolikus templom van.
6. A templom elé 1989-ben az eredetileg a falu lakott területének a határán álló kereszt került.